

HZ. ÂDEM-İBLİS KISSASINI NÜZÛL-SİRET BAĞLAMINDA OKUMAK

Reading the Anecdote of Hz. Âdem-İblis in the Context of Revelation-Personality

Sami KILINÇLI*

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi:	09.10.2020
Kabul Tarihi:	11.12.2020
Yayın Tarihi:	25.12.2020

Özet

Kendini mübîn ve hidâyet kaynağı olarak tanıtan Kur'an'ı Kerim'in anlaşılması ve yorumlanmasıyla ilgili birçok metot uygulanmakta ve tartışılmaktadır. Kur'an'ın büyük bir yekûnunu tutan kıssaların nasıl anlaşılması gerektiği de tartışılan konulardandır. Kıssalar genellikle farklı sûrelerde anlatılan parçalarının bir araya getirilip bütüne ulaşma çabasıyla anlaşılmaya çalışılmaktadır. Kur'an-ı Kerim hikmetli bir kitap olduğu için konuları muhataplara en uygun zamanda en doğru üslupla anlatılmaktadır. Ancak bazı âyetlerin, konuların hikmetinin keşfedilmesi zor olabilmektedir. Kur'an aynı zamanda hidâyet rehberi olan mesajlar bütünüdür. Bu bütünlüğün izah edilmesi için âyet ve sûreler arasındaki tenâsübe dair mushaf tertibi temelinde çalışmalar yapılmaktadır. Söz konusu çalışmalar tefsir birikimine önemli katkılar sağlamakla birlikte Kur'an'ın asıl tenâsübü nüzul ortamı ve muhataplarıyla olduğu için münâsebâtü'l Kur'an çalışmalarında bu hususun göz ardı edilmemesi gerektiği anlaşılmaktadır. Hz. Âdem-İblis kıssası Mekki sûreler ağırlıklı olmak üzere hem Mekki hem de Medeni sûrelerde anlatılmaktadır. Kıssanın farklı bölümlerinde meleklerin aksine, kibir ve inadından dolayı İblis'in Hz. Âdem'e secde etmemesi, Hz. Âdem ve Havvâ'yı avret yerlerinin açığa çıkması için kandırması, lanetlenmesi, insanları Hak yoldan uzaklaştırmak için kıyamete kadar izin alması, bu hedefine ulaşmak için farklı metotlarla mücadele edeceği, meleklerin Hz. Âdem'in halife kılınmasına tepkileri, hatalarını anlamaları gibi konular anlatılmaktadır. Kıssanın bölümleri nüzul-siret bağlamında okunmadığında kıssada tekrarların yapıldığı düşünülmektedir. Hâlbuki ilgili âyetleri kendi bağlamında ve muhatapları çerçevesinde anladığımızda her parçanın nüzul şartlarında özel anlamının olduğu görülmektedir. Mekki sûrelerdeki bölümlerde İslam'a inanmayan müşriklerin inat, haset ve kibirlerinin şeytanın tutumuna benzediği, şeytanı velî edinen inkârcuların ona uyararak Kâbe'yi çplak tavaf ettikleri, yeme ve içmede yanlış kurallar koydukları, ilahlaştırdıkları melekler Allah'ın emrine itaat ederken kendilerinin şeytanın yoluna tabi oldukları, kâfir oldukları, mahşerde ilahlaştırdıkları cinlerin kendilerine yardımcı olamayacağı gibi hususlar anlatılmakta ve müşriklerin tövbeye davet edildiği anlaşılmaktadır. Kıssada Hz. Peygamber'e hak yolda sebat ve azim göstermesi gerektiği, Hz. Âdem gibi olmaması gerektiği de açıklanmaktadır. Bu sûrelerdeki anlatım metotları Kur'an'ın dinamik dil ve üslubunun muhataplara göre nasıl değiştiğini de göstermektedir. Kıssanın Bakara Sûresindeki bölümünde Mekki sûrelerde konu edilmeyen Allah'ın halife olarak var etmesi, ona isimleri öğretmesi, meleklerin itirazı ve hatalarını anlamaları konularına yer verilmektedir. Bu âyetlerin öncelikli muhatapları risâletin, ilahî temsilciğin ümmî Araplara verilmesini kısıtlayan, bundan dolayı İslam'a girmeyip Hz. Peygamber ve Müslümanlara düşmanlık yapan Yahudilerdir. Hz. Peygamber sadece Yahudi kaynaklarında yazılı olan, başkalarının bilmediği tarihi olayları İsrailoğullarına anlattığından Yahudi âlimleri onun peygamber olduğunu anladıkları halde yine de inkâr etmekteydiler. Bundan dolayı da âyetlerin öncelikli olmuşlardır. Hz. Âdem-İblis kıssasında birçok bilgi tekrar ediliyormuş gibi gözükse de her bağlamda muhatap ve verilmek istenen mesajların değiştiği dolayısıyla tekrarın bulunmadığı görülmektedir. Çalışmanın amacı Kur'an'daki kıssaların nüzul sürecini dikkate alarak okunmasının önemini, Hz. Âdem-İblis kıssanın muhataplarını ve verdiği mesajları tespit etmek olduğu için makalede Hz. Âdem'in yaratılışı ve yaşadığı cennet gibi konularda klasik ve modern dönemde yaşanan tartışmalara girilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Bağlam, Nüzûl, Hz. Âdem, İblis

* Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Temel İslam Bilimleri Bölümü/Tefsir Anabilim Dalı, kilincisami01@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8232-7474>

Giriş

Cahiliye dönemini yaşayan Arap toplumunu ıslah ederek örnek toplum haline getirmek için inzal edilen Kur'an yirmi üç yıllık süreçte tadrîcen nazil olmuştur. Hz. Ebu Bekir döneminde toplanan ve Hz. Osman döneminde çoğaltılan mushaflar nüzûl sırasına göre tertip edilmediği için tefsir geleneği de mushaf tertibi esas alınarak teşekkül etmiştir. Müfessirler âyetleri tefsir ederken mümkün olduğu kadar nüzûl sürecini dikkate almışlarsa da Kur'an metnin yapısı ve müfessirin öncelikleri gereği birçok konuda âyetlerin siretle uyumuna, ilk muhatapların anlam dünyalarındaki karşılıklarına yeteri kadar dikkat edilememiştir.

Elmalılı (1878-1942) Kur'an'ın farklı muhataplara mesajlarını, en isabetli üslupla anlatmasını şu şekilde açıklamaktadır: “Kur'an manasını en kolay ve açık sûrette anlatan, tekellüfsüz, tasannüsüz su gibi akan, nur gibi parıldayan bir kitâb-ı mübîndir. O, kendisini bütün insanlığa duyurmak ve anlatmak için nâzil olmuş ve duyurmuştur. Bir manası inkişâf ederken arkasından bir mana daha, arkasından bir mana da ilh...yüz gösterir. Mü'mine hitap ederken, kâfire bir inzâr fırlatır. Kâfiri inzâr ederken mü'mine bir tebşir nüktesi uzatır. Avama hitap ederken, havassı düşündürür. Âlime söylerken cahile dinletir. Cahile söylerken âlime dokundurur. Geçmişten bahsederken geleceği gösterir. Bu günü tasvir ederken yarını anlatır. En sade müşahedelerden en yüksek hakikatlere götürür. Mü'mine gaybı anlatırken, kâfirleri halden bizar eder. Ve bütün bunları hâle, makama, mekâna, zamana, mevzûa göre en uygun, en ra'na kelimelerle ifade eder.”¹

Bu şekilde insanı kuşatan ve hidâyete ulaştıran “Kur'an-ı Kerim'in eldeki verilerden hareketle nüzûl sırasına göre tefsir edilmesi, Peygamber döneminde İslam toplumunun gelişme aşamaları, ana hatlarıyla dini hükümlerin iniş sıralarını belirleme bakımında önem arz etmektedir.”²

“Kur'ân kıssaları müşrik Araplar ve ehl-i kitaptan meydana gelen ilk muhataplar tarafından bilinmekte idi. Ancak müşrikler ile ehl-i kitabın kıssa bilgileri aynı düzeyde değildi. Ayrıca kıssaların bilinmeyen yönlerinin de âyetlerde anlatılmış olması Hz. Peygamber'in nübüvvetini destekler niteliktedir.”³

Şâtıbî'nin (ö. 790/1388) ifadesiyle “Kur'an'da zikredilen kıssalar Hz. Peygamber'in kâfirlerin inadı ve kendisini çeşitli iftiralarla yalanlamaları karşısında çektiği sıkıntılardan dolayı teselli edilmesi ve kalbinin takviye edilmesi içindir. Bundan dolayıdır ki, zikredilen kıssalar Hz. Peygamber'in karşılaştığı durumlara göre gelmiştir. Bu yüzden de aynı kıssa halin farklılığına göre farklı şekillerde anlatılmıştır. Hepsi de haktır ve vâkidir; sıhhatlerinde

¹ Elmalılı M. Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, (İstanbul: Yenda Yayın-Dağıtım, 2000), I, 9.

² M. Sait Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları*, (İstanbul: Beyan Yay. 2001), s. 9.

³ Halil Aldemir, “Vahiy Öncesi Kur'an Kıssalarının Bilinebilirliği” *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 11 (1), (ss. 165-218), s. 217.

herhangi bir kuşku yoktur. Kur'an'ı anlamak isteyen bu yaklaşım tarzını benimsenmesi gerekmektedir.”⁴

Mustafa Öztürk'e göre “Kur'an'daki kıssalar insanoğlunun her çağda karşılaştığı olaylar, olgular ve prototip figürlerle ilgili çarpıcı anekdotlar içerir. Geçmiş peygamberler ve toplumlarla ilgili kıssalar ilk bakışta mazinin derinliklerine dair anlatımlar gibi görünse de aslında hep şimdiye işaret eder niteliktedir. Nüzül dönemindeki yaşanmışlıklar dikkate alındığında, kıssaların işaret ettiği ‘şimdi’ Hz. Peygamber ve sîretine karşılık gelir. Daha açıkçası Nûh, Hüd, Salih, İbrahim, Musa gibi birçok peygamberin kendi kavimleriyle mücadelelerine atıfta bulunan kıssalar Hz. Peygamber'in mücadelesine geçmişten ayna tutar gibidir.”⁵ “Kıssalardaki esas mana ve maksatları daha sağlıklı bir şekilde tespit edebilmek için, Hz. Peygamber'in sîretini ve nüzül sürecindeki Mekke-Medine dönemlerini göz önünde bulundurmak gerekir. Zira vahyin nüzulü tarih, toplum, zaman ve mekân gibi unsurlardan bağımsız olarak boşlukta vaki olmadığına göre Kur'an'daki her kıssa evvel emirde nüzül ortamıyla doğrudan irtibatlı manalar içerir.”⁶

Kur'an'ın muhtevasında önemli bir yer tutan kıssalar ilahi mesajların doğrudan ve dolaylı muhataplarına ulaştırılmasında çok ciddi bir işlev üstlenmişlerdir. Kur'an'da diğer peygamber kıssalarına göre Hz. Yusuf kıssası bir bütünlük içinde anlatılmıştır. Hz. Musa ve Hz. İbrahim başta olmak üzere diğer kıssalar farklı sürelerde bölümler halinde anlatılmıştır. İzzet Derveze'ye (1888-1984) göre “Kur'an'ın Mekke ve Medine dönemlerinde inen kısımlarıyla kullanılan yardımcı unsurlar (kıssalar) arasında bir ahenk ve uyum da bulunmaktadır. Kur'an'daki kıssaların ifade tarzları ve hedefleri, Kur'an'ın cihad, hukuk, tartışma ve Peygamberimizin pratik hayatında yaşanan olaylarla ilgili açıklamaların yer aldığı ifade tarzı ve hedefleriyle uyumludur. Öyle ki; Kur'an'ı inceleyen bir kimse bu saydığımız hususların da öğüt, hatırlatma, bazı noktalara dikkat çekme, teşvik etme, sakındırma, eğitim, terbiye ve yasama maksatlarıyla yer aldığını görecektir. Aynı zamanda kıssaların tarihsel anlatım üslubu ve amacıyla yer almadıklarını görecektir.”⁷

“Kur'an'daki kıssalar Rasul ve Nebilerin -mukaddes tarihi- çerçevesinde Hz. Peygamber'in davetinin geçmişini, halini ve geleceğini gösteren bir ayna konumundadır. Bu da Kur'an'ın oluşum süreci ile Hz. Peygamber'in daveti arasındaki uyumu ve kıssaların Kur'an'ın nüzül tertibi çerçevesinde değerlendirmenin önemini anlatmaktadır.”⁸

Ulûmu'l-Kur'an kitaplarında Mekki ve Medeni âyet ve sûrelerin özellikleri anlatılırken Zerkeşi (ö. 794/1392) ve Suyûti (ö. 911/1505) Mekki ve Medeni sûrelerin genel hususiyetlerinden biri olarak, “Bakara sûresi hariç, Âdem-İblis kıssasını içeren tüm sûreler

⁴ Ebu İshak eş-Şâtîbî, *el-Muwâfakât*, çev. Mehmed Erdoğan, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1999), III, 405.

⁵ Mustafa Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, (İstanbul: Kuramer Yay. 2016), 11.

⁶ Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, 214.

⁷ İzzet Derveze, *Kur'an'u'l-Mecîd*, trc. Vahdettin İnce (İstanbul: Ekin Yayınları, 1997), 156.

⁸ M. Âbid el-Câbirî, *Medhal ile'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Beyrût, Merkezu dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabî, 2007), 257.

Mekkîdir” tespitini yapmaktadırlar.⁹ “Ancak nüzül tarihiyle ilgili bu bilgi sadece Âdem-İblis kıssasının on üç yıllık Mekke döneminin herhangi bir safhasında nazil olduğunu belirtmekte, dolayısıyla söz konusu kıssayı muhtevi âyetlerin on üç yıllık dönemin hangi safhasında indiği ve ilk hitap çevresindeki muhatap kitlenin zihninde neye karşılık geldiği meselesini açıklığa kavuşturacak özellikte görünmemektedir. Oysa kıssalardaki aslî mana ve maksatların tespiti söz konusu olduğunda, nüzül ve siret safhasının ayrıntılı olarak bilinmesi gerekmektedir.”¹⁰ “Kronolojik süre tertibi oluşturma çalışmalarına dayanak teşkil eden rivâyetler çoğunlukla esbâb-ı nüzül ve Mekkî - Medenî hakkındaki rivâyetlerdir... Ancak sahâbe ve tâbiûn tarafından bilinebilecek olan bu tür rivâyetler, kaynaklarımıza sistemli bir şekilde geçirilemediğinden, sıhhat derecesine bakılmaksızın birbirine muhalif birçok bilginin aynı kaynaklarda bir araya getirildiği görülmektedir.”¹¹ Bu durum Kur’an’dan herhangi bir konuyu nüzül sırasına göre ele almanın kolay bir husus olmadığını göstermektedir. Bu çalışmada âyet ve sûrelerin nüzul sıralamasına dair tartışmalara girmeden konumuzla ilgili âyetleri Hz. Osman’a atfedilen nüzul sıralaması¹² doğrultusunda ele alacağız. Bu tertibe göre Hz. Âdem-İblis kıssası Mekkî sûrelerden 38. sûre Sâd, 38/71-85; 39. sûre A’raf, 7/11-27; 45. sûre Tâhâ, 20/115-123; 50. sûre İsrâ, 17/61-66; 54. sûre Hicr, 15/26-44; 69. Sûre Kehf, 18/50-51. âyetlerde anlatılmaktadır. Kıssa Medenî sûrelerden sadece 87. sûre Bakara, 2/30-39. anlatılmaktadır.

Nüzül ortamı-süre-kıssa ilişkisini araştıran İshak Doğan’a göre “Kıssalarla ilgili yapılmış çalışmalara baktığımızda, Kur’an’da özellikle geçmiş peygamberlerden bahseden âyetlerin klasik şekilde birbirini tamamlar tarzda ele alındığını ve bir nevi Kur’an’a göre peygamberler tarihi çalışmalarının ortaya konulduğunu görürüz. Örneğin Bakara, A’raf, Hicr, İsrâ, Tâhâ ve Sâd sûrelerinde, çeşitli yönleriyle anlatılan Hz. Âdem kıssası, ilgili bölümlerin bir araya getirilip kompoze edilmesi şeklinde değerlendirilmiş, Hz. Âdem’in yaratılışından dünyaya gönderilmesine kadar olan bölüm bir bütün halinde sunulmuş, ancak bahsi geçen sûrelerde Hz. Âdem ile ilgili o pasajların niçin yer aldığı, pasajlar arasındaki ayrıntıların hikmetleri üzerinde düşünülmemiş, kıssa-süre ilişkisi, kıssanın müslümanlar üzerindeki etkisi ya da verdiği mesaj incelemeye alınmamıştır.”¹³

Bu çalışmada Kur’an’da farklı sûrelerinde anlatılan Hz. Âdem-İblis kıssasının nüzül-siret ilişkisi içerisinde doğrudan ve dolaylı muhatapları ile bunlara yönelik mesajları tespit edilmeye çalışılacaktır. Çalışmada müfessirlerin kıssanın nüzül ortamındaki mesajına ne kadar yoğunlaşmış ve yoğunlaşmadıklarını, bağlam dışı yorumlara gidip gitmediklerine de değinilecektir.

⁹ Bedreddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşi. *el-Burhân fi ‘Ulumi’l-Kur’an*. thk. Mustafa Abdulkadir Atâ. I-IV, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1428/2007), I, 134; Celeddin Abdurrahman es-Suyûtî, *el-İtkan fi Ulumi’l-Kur’an*, thk. Ahmed b. Ali, (Kahire: Dâru’l-Hadis, 2006), I, 74.

¹⁰ Öztürk, *Kur’an Kıssalarının Mahiyeti*, 215.

¹¹ Burhan Çonkor, “Kronolojik Süre Tertibi Çalışmalarına Etkisi Bağlamında İhtilafa Sebep Olan Nüzül Rivâyetleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Mütefekkir*, 5 (9), (ss. 47-64), s. 50.

¹² Hz. Osman’a izafe edilen nüzül sıralaması için bk. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 84-87.

¹³ İshak Doğan, “Nüzül Ortamı-Süre-Kıssa İlişkisi (Kalem Sûresi Örneği)”, *Din ve Bilim – Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), (ss.115-139), s. 117.

“Kur’an’da özellikle peygamberlerden bahseden kıssalar, nazil olduğu zaman ve zemin itibarıyla Hz. Peygamber’in (sav) ve Müslümanların ihtiyaç duyduğu konulardan bahsetmektedir. Dolayısıyla kıssalar, ibret kaynağı olduğu gibi, kronolojik olarak sıralanıp okunduğunda örnek risalet ve tebliğin geçirdiği aşamaları da gözler önüne sermektedir”¹⁴ Bu şekilde tarihten seçilen örnekler Hz. Peygamber ve sahabenin duruşlarının sabitlenmesi, teselli edilmeleri ve eğitilmeleri için kullanılmış olmaktadır.

A. Mekki Surelerde Hz. Âdem-İblis Kıssası

1. Sa’d Sûresi 71-85. Âyetler

Nüzûl tertibine göre Hz. Âdem-İblis kıssasının ilk anlatıldığı yerdir.¹⁵ Sâd sûresinde Hz. Dâvûd ve Süleyman’ın kıssaları, imtihanları, sabırlarından dolayı övülmeleri ve dünyada kendilerine bahşedilen lütuflardan sonra 51-64. âyetlerde bu peygamberlerin ve diğer muttakilerin girecekleri cennet gibi konular anlatıldıktan sonra 65-70. âyetlerde Hz. Peygamber’in müşriklere tevhidî tebliğ etmesi, Kur’an’ı inkârlarının yanlışlığı ve mele-i a’lâ’da nelerin konuşulduğunu Hz. Peygamber’in bilmediği anlatılmaktadır. 71-85. âyetlerde ise Hz. Âdem’in yaratılışı, Allah Teâlâ’nın ruhundan üfleme, secde emri, şeytanın isyanı, kıyamete kadar mühlet alması, ihlâsa erdirilenlere zarar vermeyeceğini beyanı ve Yüce Allah’ın bunu teyit ederek şeytanı ve takipçilerini cehenneme dolduracağını açıklaması anlatılmaktadır.

Âyetlerin bağlamından Hz. Âdem-İblis kıssasının müşriklere yönelik anlatıldığı anlaşılmaktadır. Mele-i a’lâ’daki tartışma konusu Allah Teâlâ’nın yeryüzünde halife yaratacağı buyurması üzerine meleklerin “*Niçin kan dökecek, fesat çıkaracak birini yaratıyorsun?*” şeklindeki itirazlarıdır. Müşrikler de Hz. Peygamber’i inkârlarıyla şeytana tabi oldukları için cehennemlik olmuşlardır.¹⁶

Bu kıssanın amacı haset ve kibirden men etmektir. Şeytan gibi müşrikler de Hz. Peygamberle bu iki kötü huydan dolayı mücadele etmişlerdi. Bu sûredeki kıssanın bu şekli Kureyş’in ileri gelenlerinin “Kur’an’ın indirileceği insan tek sen mi kalmışsın?” şeklindeki alaylarına bir cevaptır. Kureyş’in ileri gelenlerine verilen diğer bir cevap ise şu şekildedir: “Sizlerin Muhammed’e gösterdiği kibir ve hased, tıpkı İblis’in Âdem’e gösterdiği kibir ve hased gibidir. İblis de Allah’ın emirlerine karşı gelmiş ve Allah, Âdem’i halife tayin ettiği için secde etmekten kaçınmıştı. Şimdi sizler de Allah’ın emirlerine karşı geliyor ve Allah onu

¹⁴ İshak Doğan, “Nüzûl Ortamı-Sûre-Kıssa İlişkisi (Kalem Sûresi Örneği)”, s. 118. Bu tür örnek bir çalışma için bkz. Mahmut Ay, “Kur’an Kıssalarını Hz. Muhammed’in (sav) Kıssası Paralelinde Okumak”, *Kur’an Nüzûlünün Medine Dönemi Sempozyumu, X. Tefsir Akademisyenleri Buluşması Sempozyum Bildirileri*, (Kahramanmaraş, 17-19 Mayıs 2013), ss. 126-142; Öztürk, *Kur’an Kıssalarının Mahiyeti*, 233-240.

¹⁵ İbn Aşûr, *et-Tahrîr*, XXIII, 297.

¹⁶ Ebu’l-Hasen Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. thk. Ahmed Ferid. (Beyrut: Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, 1424/2003), III, 124; Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’an*.Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. (Beyrut: Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, 2005), X, 605; Mâtürîdî, *Te’vilâtu Ehli’s-Sünne*, Thk. Fâtıma Yûsuf el Haymî, (Beyrût: Müessesetu’r-Risâle, 1325/2004), VI, 283; Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî. *el-Keşşâf ‘an Hakâiki’t-Tenzil*. I-IV, (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 2008), III, 106; Ebû’l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân b. Ali İbnü’l-Cevzî. *Zâdü’l-Mesîr fî İlmi’t-Tefsîr*, thk. Abdurrezzak el-Mecdî, I-IV, (Beyrut: Dâru’l-Kütübîl-Arabî, 1431/2010), II, 582; Abdullah b. Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî. *el-Câmi’ulî Ahkâmîl-Kur’an*. Thk. Abdullah b. Abdu’l-Hasen et-Türkî. I-XXIV, (Beyrut: Müessesetu’r-Risale, 1427/2006), XVIII, 236.

peygamber olarak tayin ettiği halde, Muhammed’e tabi olmuyor ve karşı çıkıyorsunuz. Yaptıklarınıza devam ederseniz, siz de şeytan gibi dünyada lanetlenir, ahirette cehenneme girersiniz.” Bu kıssada ayrıca iki husus daha vurgulanmıştır. 1. Dünya hayatında Allah’a isyan eden kimse, aslında İblis’in tuzağına düşmüştür. 2. Allah’a karşı büyüklenen kimse Allah’ın büyük nefretini kazanır ve böyle bir kul için af söz konusu değildir.¹⁷

75. âyette Allah Teâlâ’nın şeytana “*Ellerimle yarattığım Âdem’e niçin secde etmedin? Yoksa sen kibirlenip, büyüklenenlerden mi oldun*” sorusuna şeytan 76. âyette “*Ben ondan hayırlıyım, beni ateşten, onu çamurdan yarattın*” diye cevap vermektedir. Allah Teâlâ’nın “*Büyüklenenlerden mi oldun*”¹⁸ “Sen daha önce Rabbine karşı kibir ve yücelik sahibi mi oldun?” sorusuna şeytan, “Ben sana karşı kibirlenmedim, büyüklenmedim. Ancak sonuçta topraktan yaratılan Âdem’den daha üstünüm” dedi. Bu âyetle bu surenin girişinde müşriklerin “*Vahiy içimizden Muhammed’e mi indirildi?*”¹⁹ şeklinde Hz. Muhammed’i küçümseyen, ona iman ve itaat etmeyen tavırlarına kınama vardır. Şeytan nasıl secde etmeyerek kâfirlerden oldu ve lanetlendi ise onun karakterine bürünen müşrikler de aynı akıbete uğrayacaklardır hâkezâ.”²⁰ Bu âyetler kötü niyetli, kalpleri hastalıklı ve kibirli müşriklerin inkarlarından üzülen, rahatsız olan Hz. Peygamber ve sahabileri teselli etmek için indirilmiştir.²¹

Kıssanın bağlamından ve müfessirlerin yorumlarından bu âyetlerin muhataplarının müşrikler olduğu, onların eğer kibir ve hasetlerini bırakarak Hz. Peygamber’e iman etmezlerse kâfirler olarak şeytanın taraftarları olacakları anlatılarak tövbeye davet edilmişlerdir. Kıssanın içeriği ile Mekke’de müşriklerin Hz. Peygamber ve davetine gösterdikleri tepkinin birebir örtüştüğü görülmektedir. Müşriklerin ilahlaştırdıkları meleklerin Hz. Âdem’e secde etmelerinin anlatılması “Siz de melekler gibi Allah’a itaat edin, elçisi Hz. Muhammed’e iman edin” mesajı vermiş olmalıdır. Bu mesajlar kendilerini ehlullah, Hz. İbrahim’in takipçileri, Kâbe’nin koruyucuları olarak tanımlayan Mekkelilere oldukça ağır gelmiş olmalıdır.

2. A’râf, 7/11-27. Âyetler

A’râf Süresi 11-27. âyetlerde Hz. Âdem’in yaratılışı, secde konusu, cennette şeytanın Hz. Âdem ve Havvâ’yı avret mahallerinin açılması için dostmuş gibi gözükerek melekleşme ve ebedi yaşamanın cazibesıyla kandırması, meyveyi yediklerinde üstlerinin açılması nihayet kendilerine “kıyafet ve takva elbisesinin lütfedildiği” anlatılmaktadır. Ayrıca insanlara da

¹⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, X, 606; Fahrüddin İbn Ziyâuddin b. Ömer Muhammed er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*. I-XXXII, (Beyrut: Dâru’l-Fıkr, 1401/1981), XXVI, 227; Ebû Hayyân Muhammed b. Yusuf. *el-Bahrü’l-muhit*, thk. Âdil Ahmed Abdülmansur v.d., (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1413/1993), VII, 391; Ebû Hafs Ömer b. Alib. Âdil. *el-Lubâb fî ‘Ulûmu’l-kitâb*. thk. Âdil Ahmet Abdülmecûd v.d., I-XX, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1419/1998), XVI, 453; Ebu’l-A’lâ el-Mevdûdî. *Tefhimu’l-Kur’an*. trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr. 2. Baskı. I-VII, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), V, 89-90.

¹⁸ Mukâtil, *Tefsîr*, III, 125; İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, IV, 583.

¹⁹ Sâd, 38/8.

²⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, X, 606. Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 109.

²¹ İzzet Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadis*. (Tunus: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1421/2008), II, 343.

“Şeytan sizi anne-babanızı kandırdığı gibi kandırmasın, o ve dostları size görmediğiniz şekilde saldırıp müdahale ederler.” buyrulmaktadır.

Şeytan, İslam öncesi Arapları örtünmenin, sadece süslenmek ve vücudu hava şartlarından korumak manasına geldiği inancına sevk ederek baştan çıkarmıştı. Cahiliye döneminde Kâbe’yi Kureyş/Hums ehli giyinik, diğerleri çıplak tavaf diyorlardı. Müşrikler “Bunu Allah emretti” diyorlardı. Benî Âmir kabilesi kendilerine göre dini gerekçelerle, daha iyi kul olma adına Hac esnasında iç yağı gibi bazı yiyeceklerden perhiz ediyorlardı. 27. âyet sonrası dört âyet Kureyş hakkında nazil olmuştur. Kureyş’e ve tüm insanlara “Çıplaklık konusunda şeytana itaat etmeyin, anne-babanızın düştüğü hataya düşmeyin” buyrulurak takva elbisesinin, iman ve hayânın Allah’a yaklaşma açısından zahiri kıyafetlerden, süslenme ve güzellikten daha hayırlı olduğu açıklanmıştır. Müşrikler çıplak tavafı Allah’ın emrettiğini söylüyorlardı. Hâlbuki onların velisi şeytan idi fakat onlar hâlâ kendilerini doğru yolda zannediyorlar. Bu âyetlerle insanlar örtünmede fiziksel işlevden ziyade ahlaki işleve önem verilmesi ve şeytana tabi olmama konularında uyarılmışlardır. Bu âyetlerle sahabilere “Siz Kâbe’ye yöneldiğinizde, her tavaf ve namazında giyinin çıplak olmayın. Yeme içme konusunda belirlediğiniz helal haramları bırakın, Allah’ın sınırlarını aşmayın, israf etmeyin. Bunları yapmanız haramdır. Nimetler dünyada herkese ortak ama ahirette sadece mü’minlere ait olacak. Allah açık gizli tüm fuhşiyatı yasakladı” buyrulmuştur.²²

Müslümanlar Kâbe’yi giyinik olarak tavaf etmeye başlayınca müşrikler onları kınadılar, ayıpladılar. Bunun üzerine 33. Âyetle Allah Teâlâ’nın gizli açık tüm fuhşiyatı, zulmü, şirki ve Allah hakkında bilmeden konuşmayı yasakladığı beyan edildi.²³

“Takva libası, duygusu ile giyinin. Hayâ hissi ve haşyetullah ile giyilen ve Allah’ın izniyle maddî manevî ayıptan, fenalıktan, zarara uğramaktan ve helak olmaktan koruyacak bu takva elbisesi hayr-ı mutlaktır.²⁴ “Biz bu yasaklananları yapıyoruz ve Allah’tan bize ceza gelmiyor” diyenlere de her ümmete tanınan bir sürenin olduğu, bu zaman sona erdiğinde cezalandırılacakları, ecellerinin, güç ve hâkimiyetlerinin son bulacağı anlatılmıştır.²⁵

“Bu süre içerik olarak bir önceki süre olan Sâd süresi ile doğrudan bağlantılıdır. Her iki sürenin girişinde de Kureyş’in Hz. Muhammed’in peygamber olarak gönderilmesine tepkileri anlatılmaktadır. Bu süredeki İblis’in Hz. Âdem karşısındaki konumu Kureyş’in Hz. Muhammed’e olan tavrıyla irtibatlıdır. Şeytan’ın kibirlenerek Hz. Âdem’e secde etmemesi

²² Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, X, 81-165; Mâturîdî, *Te’vilâtu Ehli’s-Sünne*, II, 219-225; Ebu’l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *el-Vasît fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Mecîd*, thk. Adil Ahmet Abdulmevcûd v.d., I-III, (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1415/1994), II, 352-364; Kurtübî, *el-Câmiu’ li Ahkâmi’l-Kur’an*, IX, 181-210; Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’an*, I, 24-27; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, IV, 76-81. İbn Âdil, *el-Lübâb*, 9:87-91; Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadîs*, II, 375-378; Abdurrahman Habenneke el-Meydânî, *Meâricu’t-Tefekkûri ve Dekâiku’t-Tedebburi*, (Dimaşk: Dâru’l-Kalem, 1423/2002), IV, 184-187.

²³ Kurtübî, *el-Câmiu’ li ahkâmi’l-Kur’an*, IX, 210.

²⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, IV, 76.

²⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, IV, 81-83; Seyyid, Kutup. *Fî Zilâli’l-Kur’an*, çev. Komisyon, , I-X, (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1989), IV, 439; Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’an* I, 27-28.

Kureyş’in yönetici tabakasının kibirlenerek liderlerimiz, eşrafımız varken “Vahiy içimizden ona mı geldi?”²⁶ şeklindeki tavırlarına benzemektedir.”²⁷

Bu âyetlerle Hz. Peygamber’e karşı gelenlere “Bu gittiğiniz yol şeytanın yoludur. Cinlerden ve insanlardan olan şeytanları velî edinerek sürekli ikazlarımıza rağmen, hatada ısrar etmeniz, sizin açık ve devamlı düşmanınıza teslim olduğunuzu gösteriyor. Şeytan tarafından tamamıyla rezil-rüsva hale getirilip şeytanı bekleyen aynı son ile karşılaşmadan, eğer biraz olsun sizde vicdan kalmışsa tevbe eden ilk atanız Âdem ile Havvâ’nın yoluna dönersiniz” şeklinde dersler verilmiştir.²⁸ Aynı zamanda “Allah’ın edepsizlik ve fenalığı emretmeyeceği, onların bilmedikleri bir konuda konuşarak Allah’a iftira attıkları, şeytanın kâfirlerin velisi, amiri olduğu da” açıklanmıştır.²⁹

Bu ayetlerle kendilerine göre Allah için, dindarâne bir şekilde hacceden Araplara, şeytanın velisi oldukları, yolundan gittikleri, Hz. Muhammed karşısında Hz. Âdem’e secde etmeyen şeytanın konumunda oldukları, çıplak tavaf ederek şeytanın tuzağına düştükleri ancak Hz. Âdem ve Havvâ gibi tövbe yolunu değil, şeytan gibi günaha ısrarı tercih ettikleri, dolayısıyla her ne kadar kendilerini Kâbe’nin hizmetçileri görerek haccetseler de aslında Allah ile bir ilişkilerinin kalmadığı anlatılmaktadır. Şeytan nasıl Hz. Âdem ve Havvâ’nın avret yerlerinin açılmasını sağlayarak onları hayâsızlığa sürüklemek istediye, müşrikleri de çıplak tavafı doğruymuş gibi göstererek “Biz atalarımızdan böyle gördük, zaten Allah da bize böyle emretmiştir”³⁰ dedirterek hayâsızlığa götürmekteydi. Âyette örtünme ihtiyacını karşılayacak elbiseden bahsedildikten sonra daha hayırlı olduğu vurgulanarak takva elbisesinden bahsedilmesi³¹ tesettürün ve takvanın birleştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Çıplak tavaf etmek ve bunu savunmak şeytanın Hz. Âdem ve Havvâ’yı kandırarak avret mahallerini açtırmasına benzemektedir. Dolayısıyla çıplak tavafı savunanlar şeytana benzemekte, bunlara tabi olanlar da şeytana tabi olmuş olamaktadırlar.

Şeytan’ın Hz. Âdem ve Havvâ’yı melekleşme ve ebedî yaşam va’diyle kandırması³² dünyevileşmiş tüm insanlar gibi müşriklerin de dünyaya bağlılıklarını, uzun yaşama, genç kalma isteklerini ve ölümü, faniliği gündemlerinden çıkarma çabalarına işaret etmektedir. Tüm bu âyetlerde kendilerini koyu dindar gören müşriklere kendinizi her ne kadar Allah yanında değerli insanlar olarak kabul etseniz de aslında şeytanın izinden giden onun gibi isyana, günaha dalan, asiler, kâfirlersiniz buyrulmaktaydı. Bu âyet ve mesajlar hem yanlış müşrik zihninin ıslahı hem de Müslüman zihnin inşasının adımları olmakta ayrıca küçümsenen, horlanan mü’minlere Allah’ın taraftarları, hidâyet üzere olanlar sizensiz, moralinizi bozmayın, güçlü olun anlamına da gelmekteydi.

²⁶ Sa’d, 38/8.

²⁷ Câbirî, *Medhal ile’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 293-295.

²⁸ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân* I, 22; Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadis*, II, 371-373.

²⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, IV, 78.

³⁰ A’raf, 7/28.

³¹ A’raf, 7/26.

³² A’raf, 7/20.

Çıplak tavafın yasaklanması tesettür konusundaki ilk âyetleri oluşturmaktadır. Bu âyetlerden sonra sahabenin giyinik tavaf etmesi ve müşriklerin bu durumu eleştirmesi Müslüman kimliğinin oluşması ve yanlış uygulamalarda toplumdan ayrışmanın da örneklerinden birini oluşturmaktadır. Çıplaklık şeytanın yolundan gitmenin, ona tabi olmanın göstergesi iken giyinik tavaf, hayânın korunması Hz. Âdem ve Havvâ'nın yolundan gitmenin işareti olmaktadır. Bu konu dahi tek başına Müslüman-müşrik zihniyetin ve uygulamaların dayanakları, kökeni ve ahiretteki konumu konusunda yeteri kadar bilgi vermektedir.

Müşriklere yönelik âyetlerde Kur'an'ın doğrudan ve dolaylı bir şekilde çok açık, sert, derinden mesajlar verdiği, üslup, kelime ve kavramları çok etkili ve dikkatli seçip kullandığı görülmektedir. Bu açıdan Kur'an'ın dil ve üslubu ve muhataplarla ilişkisi konusundaki çalışmalarda kıssalardaki konu, dil ve üsluba dikkat edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

3. Tâhâ Sûresi 115-123 Âyetler

Tâhâ Sûresinde Hz. Peygamber'e vahiy tamamlanmadan Kur'an'ı okumada veya cevap vermede acele etmemesi ve "Rabbim ilmimi arttır" demesi emredildikten sonra Hz. Âdem-İblîs kıssası anlatılmaktadır. Bu sûrede Hz. Âdem'den ahit alındığı ancak kendisinin kararlılık göstermediği, şeytanın secde etmemesi, ebedi yaşam ve son bulmayacak mülk/saltanat va'di ile Hz. Âdem ve Havvâ'yı kandırması, meyveyi yedikten sonra avret yerlerinin açılması, tövbesi ve dünyaya gönderilmeleri anlatılmaktadır. Sonrasındaki âyetlerde ise iman etmeyenlerin ahiretteki, mahşerdeki halleri tasvir edilmektedir.

Ey Peygamber! Vahiy tamamlanmadan, anlamları tam olarak açıklanmadan sahabilere, insanlara okumada acele etme. Rabbim ilmimi, faydalanmamı arttır de. Eğer bu müşriklerin emirlerime muhalefet etmeleri, bana değil de şeytana itaat etmeleri sana ağır geliyorsa, bunların ataları olan Âdem'e "Şeytan senin ve eşinin düşmanıdır, ona itaat etmeyin, sizi cennetten çıkarmasın, mutsuz olursunuz" dediğimizde emrimize muhalefet ederek şeytana itaat etmişti. Bize verdiği ahdi terk etmiş, sabır konusunda azim, Allah'ın ahbine vefa göstermemişti. Eğer dirâyet gösterseydi kendine haset eden düşmanına itaat etmezdi.³³ Hz. Peygamber insanların ıslahını, kurtuluşa ermelerini çok istiyor bu konuda acele ediyordu. Bu âyetle konuyu Allah'a havale etmesi, Allah Teâlâ'nın en uygun olanı takdir edeceği bildirildi.³⁴

Allah Teâlâ 114. âyetle Hz. Peygamber'i nisyandan temin ederek ona 'Vahyin bitmesini bekle, sonra oku, dua et. Müşrikleri tehdit ettiğimiz azabın vakti gelmeden gerçekleşmesi konusunda acele etme' buyurdu. Hz. Âdem'in hatası konusunda ehli te'vilin geneli Allah'ın emrini terk etmenin unutmama, sehven terk etme olmadığını, eğer böyle olsaydı itabın

³³ Mukâtil, *Tefsîr*, II, 342-344; Taberî, *Câmiu'l Beyân*, VIII, 465-469. Ayrıca bk. İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, III, 177-180; Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, thk. es-Seyyid b. Abdulmansur b. Abdurrahman, I-VI, (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye-Müessesetu'l-Kütübi's-Sekafî, ts.), III, 428-431.

³⁴ Muhammed b. Tâhir b. Âşûr. *Tefsîru't Tahrîr ve't-Tenvîr*. I-XXX, (Tunus: Dâru Sahnûn li'n-Neşrve't-Tevzi', 1984), XVI, 316

gelmeyeceğini dolayısıyla burada Allah'ın emrinin zayi edilmesinin söz konusu olduğunu ifade etmişlerdir. Eğer ‘Allah'ın herhangi bir peygamberinin böyle bir şeyi yapması çirkin olur, böyle düşünülmemesi gerekir’ denirse konu şu şekilde açıklanabilir. Unutma iki türdür. Birincisi gaflet ve meşguliyetten kaynaklanan unutmadır ki bundan itab gerekir. İkincisi kendisinden kaynaklanan bir sebep olmadan meydana gelen unutmadır ki bundan dolayı itab gerekmez. Hz. Âdem'in unutması da bu şekildedir. Bu unutma Allah'ın bir imtihanı sonucu O'nun iradesiyle gerçekleşmiştir. Hz. Âdem'de azmin bulunmaması sabır ve kasıt bulunmaması anlamındadır.³⁵ İbn Kesîr (ö. 774/1373), Hz. Âdem'in azmetmemesi, unutmasıyla ilgili olarak mahşerde Hz. Musa ile Âdem arasındaki tartışmada Hz. Musâ'nın Âdem'e “Senin günahından dolayı cennetten çıkarıldık” demesi üzerine Hz. Âdem'in “Rabbimin kaderinden dolayı mı beni suçluyorsun” demesini de aktarmaktadır.³⁶ Bu yönüyle Mâturîdî ve İbn Kesîr'in Hz. Âdem'in hatasını izah tarzları benzeşmektedir. İbn Aşur ise bu kıssada bir isyanın söz konusu olduğunu ancak Hz. Âdem'in o zamanda henüz peygamber olmadığını belirtiyor.³⁷

“Eğer insan, Hz. Âdem ve firavunun sihirbazları gibi kendilerinin ezeli düşmanı olan şeytan tarafından aldatıldığını anlar ve hatasında pişman olup tövbe ederse affolur. Fakat şeytan, firavun ve Sâmirî gibi kasten yapılan isyanlar bağışlanmaz.”³⁸ Hz. Âdem ve Havvâ şeytanın düşmanları olduğunu bildikleri halde, bir dost ve arkadaş olarak yaklaşarak sebatsızlık etmelerine, o an için “emr'i” unutmalarına neden olmuştur.³⁹

“Hz. Âdem'in kasti bir isyanla değil, kararlılıktan yoksun olduğu için emre karşı geldiği anlaşılmaktadır. O, Allah'ın emrini unuttuğu için doğru yoldan sapmıştır. Şeytanın aldatmalarında ısrar edip isyanında devam etmemiştir. Hemen tövbe etmesi de bunu göstermektedir. Hz. Âdem Allah'ın kendine lütfettiği daha hayırlı şeyleri unutarak Şeytan'ın dünya malına, ziynetine yönlendirmesine aldanarak nasıl meyveye yönelmiş ise Hz. Peygamber de Taha Suresi 131. âyette ⁴⁰ anlatıldığı gibi Kureyş'in imkânlarına imreniyordu. Âyet bu konuda onu uyarmıştır.”⁴¹

Bu bilgilerden ve pasajın bağlamından muhatabın hem Hz. Peygamber hem de müşrikler olduğu anlaşılmaktadır. “Hz. Âdem-İblis kıssasından önce İsrailoğulları kıssasında onların Allah'ın ahdini ihlal etmeleri anlatıldı. Burada da Hz. Âdem'in ahde uymaması anlatılıyor. Her ikisinde de ahit verilen konuyu kasıtlı olarak ihmal etme durumu mevcut.”⁴²

³⁵ Mâturîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, III, 310-312. Ayrıca bk. Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Kesîr ed-Dımaşkı, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Mustafa es-Seyyid v.dğr.(Kahire: Müessesetu Kurtuba, 1421/2000), IX, 371-377.

³⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*. IX, 371-377.

³⁷ İbn Aşur, *et-Tahrîr*, XVI, 327.

³⁸ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, III, 279.

³⁹ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, III, 281.

⁴⁰ Kâfirlerden bir kısmına, onları sinamak için dünya hayatının zineti olarak verdiğimiz ve onunla kendilerini geçindirdiğimiz şeye (mal ve saltanata) sakın rağbetle bakma. Rabbinin (ahiretteki) rızkı daha hayırlı ve daha devamlıdır.

⁴¹ Câbirî, *Medhal*, 295-296.

⁴² İbn Aşur, *et-Tahrîr*, XVI, 318-319.

Râzî'ye (ö. 606/1210) göre âyetlerin genele/müşriklere insanın şeytanla mücadelesinin kadim bir mesele olduğu ve her insanın bu bilinçle şeytanın vesveselerinden korunması gerektiği mesajlarını vermektedir. Hz. Peygamber'e Allah Teâlâ'ya olan ahidini yenilemesi, canlı tutması, ahdi unutturan şeytana karşı uyanık olması, ilim tahsili, hata ve unutmadan korunma konularında Rabbinden yardım istemesi ve Hz. Âdem kıssasından ders alması gerektiği vurgulanmıştır.⁴³

Müşriklere yönelik tebliğ ve mücadelesinde Hz. Peygamber'e sabırlı olması, şeytanın dostmuş gibi gözükerek verdiği vesveselere aldanmaması, aceleci olmaması, sabır ve kararlılıkla vahye tabi olması emredilmektedir. Eğer bu kararlılığı göstermez ve aceleci olursa Hz. Âdem gibi hataya düşeceği, bu durumda da hemen tövbe etmesinin gerekliliği ona bir çıkış yolu, davranışlarını düzeltme, ıslah etme yolu olarak gösterilmektedir.

Müşriklere yönelik ise İslam'a girmelerinin gerekliliği, Hz. Peygamber'in çağrısına kör ve sağır kalmamaları, şeytana uymamaları aksi halde ahirette cezalandırılacakları anlatılmaktadır. Hz. Âdem'in şeytanın vesvesesine inanması, ahidinde sebat etmemesi durumunun anlatılmasıyla da her insanın şeytana karşı bir zayıf noktasının olduğu, o çetin düşmana karşı hep teyakkuzda olunması gerektiği mesajı verilmektedir.

4. İsrâ Sûresi 61-66. Âyetler

İsrâ Sûresi 61-66. âyetlerde şeytanın Âdem'e secde etmemesi, kıyamete kadar süre verilirse pek azı hariç insanları yoldan çıkaracağı iddiası, bunun üzerine ona izin verilmesi, kendisine uyanların cehenneme atılacakları, ancak bununla beraber kullar üzerinde bir sultanının olmadığı ve vekil olarak Allah Teâlâ'nın yeterli olduğu beyan edilmektedir.

Müfessirlere göre söz konusu âyetler şunu ifade etmektedir: Ey Peygamber bu müşriklerin bâtil yollarındaki inatları ve Rablerinin onları korkutmasına kibirlenerek inkârla karşılık vermelerinin babalarının ve kendilerinin düşmanları olan şeytanın Âdem'e olan haset ve kibrinden dolayı "Eğer bana mühlet tanırsan onun zürriyetinin az bir kısmı hariç çoğunluğunu peşimden sürükleyeceğim"⁴⁴ iddiasının gerçekleşmesi olduğunu anla, gör. 64. âyette anlatıldığı üzere şeytanın insanların mallarında ortak olması, haramdan kazanmayı, harama harcamayı emretmesi; müşriklerin kendi kafalarına göre hayvanlarda bahîra, sâibe, vasîle ve hâmî gibi haramlar icat etmeleri; ilahlarına kurban kesmeleridir. Evlatlarda ortak olması ise zinadan doğan evlatlar, kız çocuklarını diri diri gömmeleri, öldürmeleri, küfre, şirke yönlendirmeleri, abduhâris, abduşşems gibi isimler vermeleridir. 65. âyetteki "Kullarım üzerinde senin herhangi bir etkin yok. Rabbin vekil olarak sana yeter" âyeti ise "Emrime tabi olan ve şeytana karşı gelen kullarım üzerinde hâkimiyetin, hüccetin olamaz. Ey Peygamber! seni koruma, kollama, gözetmede Rabbin sana yeter, sen müşriklere tebliğ görevini yerine getir, onlardan herhangi birinden korkma, Allah senin muhafazanı ve zafere

⁴³ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*. XXII, 123-124.

⁴⁴ İsrâ, 19/62.

ulaşmanı, sana yardım etmeyi garantilemiştir.”⁴⁵ Allah’a karşı gelen her piyade ve süvari asker de şeytanın askerleri sınıfına dâhildir. ⁴⁶ Şeytanın sahte va’di ise putların şefaathçi olduğuna müşrikleri inandırmasıdır.⁴⁷

“Allah Teâlâ Hz. Peygamber’e müşriklerin baskı ve düşmanlıklarından bahsettikten sonra aslında bütün peygamberlerin aynı süreçlerden geçtiğini; örnek olarak ilk velisi olan Hz. Âdem’in iblis’ten maruz kaldığı büyük sıkıntıları da bu âyetlerle anlattı. Müşrikler inat, haset ve kibirlerinden Hz. Peygamber’i inkâr ve düşmanlık ediyor, tutarsız iddia ve eleştirilerde bulunuyorlardı. Şeytan da aynı duygularla Hz. Âdem’e düşmanlık yapmıştı. Şeytan’ın ‘Ben, çamurdan yarattığın bir varlığa mı secde edeceğim?’ ve ‘Benden daha değerli, üstün tuttuğun varlığı/Âdem’i gördün mü?’ ifadeleri de bu sûrede kullanılmıştır. Birinci ifade de istihâm-ı inkârî vardır ve şeytanın secde etmeyeceğini anlatıyor. İkinci ifade ise ‘Benden üstün tuttuğun varlığı bana tanıt’ anlamına geldiği kadar ‘Benden daha üstün tuttuğun varlık bu mu?’ anlamında küçük görme ve tahkir içermektedir. Bu ifadenin taaccüb ve inkâr anlamına gelmesi de mümkündür.⁴⁸

“Şeytanın insanlara her ne kadar çok farklı yollardan saldırması, musallat olması, etkilemesi, çok farklı güçleri olsa da Allah’ın gücü yanında bir hiç mesabesindedir. Allah Teâlâ kullarına karşı çok merhametlidir. Kullarını şeytanın her türlü iğva ve tuzaklarından korur.”⁴⁹ “Kendi güçlerine veya Allah’tan başka güçlere güvenenler şeytanla imtihan edildiklerinde bu sınavdan başarılı çıkamayacaklardır.⁵⁰

“Müşrikler İsrâ ve Mîrac olayı üzerinden büyük gürültüler kopararak ‘Bir insanın Mekke’de Beyt-i Makdis’e oradan da semaya yükselmesi mümkün değildir’ dediler. İsrâ-miraç ve zakkumla ilgili anlatılanlar onlar için fitne konusu oldu. Bazı iman edenler de irtidat etti. Bu bilgilerle şeytanın secde etmedikten sonra isteği üzere verilen süreden dolayı ‘Defol git, sana uyanları cehenneme atacağım’ âyeti Kureyş’in miraçla yoldan çıkmasıyla irtibatlıdır.⁵¹ Müşriklerin akılları almadığı ve kibirlerine yediremedikleri için İsrâ-miraç ve Hz. Peygamber’in risaletini/hilafetini reddetmeleri ile şeytan’ın aklına uymadığı için Hz. Âdem’in yaratılmasını, halife kılınmasını, kabul etmediği için secde etmemesi ve düşmanlık yapması aynı zihniyetin ürünüdür. Bundan dolayı âyetlerde müşriklerin şeytanın velisi olarak adlandırılmalarının da bir hakikati dile getirdiği anlaşılmaktadır.

Kıssanın bu sûredeki kısmı genel olarak müşriklere kısmen de Hz. Peygamber ve sahabilere hitap etmektedir. Şeytanın insanlara yönelik düşmanlığı, bütün askerleriyle saldıracağı ve tuzakları daha ayrıntılı anlatılmaktadır. Şeytanın her va’dinin müşriklerin

⁴⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân* VIII, 109-112; Mevdüdi, *Tefhîmu’l-Kur’an*, III, 123. Ayrıca, Zemahşerî. *el-Keşşâf*, II, 633-634; Mâturidî, *Te’vilâtu Ehli’s-Sünne*, III, 172-176; Meydânî, *Meâricu’t-Tefekkür*, IX, 669-680.

⁴⁶ Mâturidî, *Te’vilâtu Ehli’s-Sünne*, III, 175; Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*. XXI, 7.

⁴⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*. XXI, 9; Zemahşerî. *el-Keşşâf*, II, 634.

⁴⁸ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*. XXI, 3-5.

⁴⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*. XXI, 10.

⁵⁰ Mevdüdi, *Tefhîmu’l-Kur’an*, III, 123.

⁵¹ Câbirî, *Medhal*, 296-297.

hayatında gerçekleşmiş olması Allah'a inandıklarını iddia eden müşriklerin aslında zihnen ve davranış olarak şeytanın kontrolünde olduklarını göstermektedir.

“Âyette (inanan) kullarım üzerinde senin bir etki ve nüfuzun olmayacak” buyrulması Hz. Peygamber ve sahabileri teskin etmekte, güçlendirmekte ve ilahi koruma karşısında şeytan ve avanesinin bir hiç olduklarını anlatmaktadır. Aynı zamanda Müslümanların kalbinde Allah velâyeti, Rabliği ve tevhid inancının tüm yönleriyle yerleşmesi ve ilahi korumayı da hayatlarında tecrübe etmeleri anlamına da gelmekteydi.

5. Hicr Sûresi 26-44. Âyetler

Hicr sûresinin 26-44. âyetlerde Hz. Âdem'in kıssası anlatılmaktadır. Kıssada insanın kuru balçıktan, cinlerin ateşten yaratıldığı, Hz. Âdem'e şeytanın secde etmeyip, isyanından Yüce Allah'ı sorumlu tuttuğu, kıyamete kadar mühlet istediği, şeytan ve hizbinin cehennemde olacakları gibi hususlar anlatılmaktadır.

Sûrenin daha önceki âyetlerinde yaratmanın Allah'a has olduğu açıklandıktan sonra şeytanın insanoğlunun düşmanı olduğu, insanların ona karşı uyanık, teyakkuzda bulunmalarının gerekliliğini beyan etmek için Hz. Âdem kıssası anlatıldı. Bir şeyin ilk defa yaratılması kudretin yüceliğini daha iyi anlattığı için ahireti inkâr eden müşriklere dirilişin imkânını izah etmek ve ders vermek için Hz. Âdem'in yaratılışı açıklandı. Topraktan yaratılan insana Allah'ın ruhundan üflenmesinin beyan edilmesi meleklerle en şerefli varlığın maddi terkibinden dolayı değil meziyetlerinden, ruh üflenmesinden dolayı üstün kılındığını açıklamaktadır. Kıssada şeytanın ancak dalâlet ehli ve yanlışa meyyal olanlar üzerinde tasallutunun olduğu⁵² ve müşriklerin liderleri ve taraftarlarının durumları açıklanmıştır.⁵³

“Buraya kadar geçen âyetlerde (1-25) kâfirlerin kendilerini felakete sürükleyecek sapık yollara tabi oldukları söylenmişti. Bu kıssa müşriklere bazı hususları anlatmaktadır. 1. Onlara uydukları yolun, en büyük düşmanları olan şeytanın saptırması olduğunu hatırlatmak için ele alınmıştır: “Sizi kandıran kıskançlık ve düşmanlığı nedeniyle sizi alçaklığın en kötüsüne yönelten şeytana tabi olmanın sonuçlarını düşünmemiz gerekir. Bunun tam tersine bizim peygamberimiz sizi sapıklıktan kurtarmak ve başarının yüceliklerine ulaştırmak için tüm gücüyle çalışıyor. Fakat ne yazık ki siz, düşmanınızı dost, dostunuzu da düşman olarak kabul ediyorsunuz.

2. Kurtuluşa ermenin bir tek yolu vardır. O da Allah'a itaat etmektir. Eğer bu yolu terk ederseniz, gittiğiniz tüm diğer yollar, sizi doğrudan cehenneme götürecektir olan şeytanın yollarıdır. 3. Yaptığınız hatalardan kendiniz sorumlusunuz, şeytan değil. Çünkü onun

⁵² İbn Aşûr, *et-Tahrîr*, XIV, 41-54; Râzî, *Mefâtihu'l Gayb*, XIX, 182-195.

⁵³ Habenneke, *Meâricu't-Tefekkür*, XI, 48-58; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 511-519. Taberî, 7: 515'de İbn Abbas'tan sırasıyla üç grup meleğin Adem'e secde emrini reddettikleri için helak edildiklerini, daha sonra yaratılanların secde emrini kabul ederek “işittik itaat ettik” dediklerini naklediyor.

yapabileceği tek şey sizi Allah’a itaatten vazgeçirmeye çalışmak ve sizi kandırmaktır. Bu nedenle şeytanın aldatmalarına kapılıp kapılmama sorumluluğu size aittir.”⁵⁴

Sûrede müşriklerin Hz. Peygamberden talepleri ile diğer toplumların peygamberlerinden taleplerinin örtüştüğü görülmektedir. Müşriklere göklerin kapıları açılrsa ve yükseklere gitseler bile bunu da inkâr edeceklerinin açıklanması⁵⁵ şeytanın inâdi inkârıyla⁵⁶ benzeşmektedir.⁵⁷

İnsanın çamurdan yaratılması bir yönüyle müşriklere “Topraktan, çamurdan yaratıldığınızı unutup, her şeyin sahibi olan Allah’a nasıl karşı çıkıyorsunuz?” mesajını da vermiş olabilir.

40. âyette şeytan’ın muhlasin’e dokunamayacağını söylenmektedir. Muhlas Allah’ın seçtiği, koruması altına aldığı, günahlardan koruduğu, kendine has kul seçtiği ve özel lütuflarda bulunduğu kişidir.⁵⁸ Şeytan’ın bu ikrarı tevhide iman edip, sebat eden Hz. Peygamber ve sahabilere dokunamayacağını, dolayısıyla ancak müşrikleri etkisi altına alacağını anlatıyor. Bu bilgi aynı zamanda Müslümanlara Allah’ın velisi ve koruma altında olduklarını anlattığı kadar müşriklere de şeytanın velisi olduklarını da anlatmaktaydı.⁵⁹

Hicr sûresindeki âyetlerin genel muhataplarının müşrikler, daha özel de ise sahabiler olduğu anlaşılmaktadır. Bu âyetlerde dirilişin imkânı, şeytanın ilahi huzurdan kovulduğu için vahye zarar veremeyeceği, müşriklerin kibir ve gururlarıyla şeytanın yolundan gittikleri, kendilerinin mecnun, şair ve kâhin olarak niteledikleri, değersizleştirmeye çalıştıkları Hz. Peygamber ve sahabilerin Allah’ın korumasında oldukları bunu da bizzat şeytanın kendisinin itiraf ettiği, şeytan ve hizbinin cehennemde toplanacakları, muttakilerin ise cennetlerde olacakları anlatılmaktadır. Şeytanın bu sözleri Hz. Peygamber ve sahabilerin korunmuşluğunu, hak yolda olduklarını anlatırken müşriklerin de şeytanın, batıl yolda olduklarını anlatmış olmaktadır. Aslında bu âyetlerle Mekke’de siyasi açıdan güçlü olan müşrikler dini ve ilmi açıdan zayıflatılmış, dayanakları ellerinden alınmış; görünürde zayıf olan Müslümanlar ise güçlendirilmiş, onore edilmiş oluyorlardı.

6. Kehf Sûresi 50-51. Âyetler

Kehf Sûresinde müşriklere dünya hayatının fâniliği ve mahşerdeki zor durumları anlatıldıktan sonra 50-51. âyetlerde cinlerden olan şeytanın Hz. Âdem’e secde etmemesi, şeytan ve avanesini müşriklerin veli edindikleri, hâlbuki bunların ne kendilerinin ne de diğer varlıkların yaratılmasında bir şahitliklerinin olmadığı ve Allah Teâlâ’nın insanları dalâlete götüren bu varlıkları kendisine yardımcı edinmediği anlatılmaktadır. Daha sonraki âyetlerde de mahşer günü müşriklerin yardım çağrısına ilahların karşılık veremeyeceği açıklanmaktadır.

⁵⁴ Mevdüdi, *Tefhimu’l-Kur’an*, II, 573.

⁵⁵ Hicr, 14-15.

⁵⁶ Hicr, 26-28.

⁵⁷ Câbirî, *Medhal*, 297-298.

⁵⁸ Mâturîdî, *Te’vilâtu Ehli’s-Sünne*, III, 51

⁵⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XIX, 194.

“İblis ve şeytanlar insanlar için düşmandır. Müşrikler Allah’ı bırakıp da ona tapmakla çok büyük yanlış yapmakta, gerçek ilahı bırakıp sahte ilaha tapmaktadırlar. İblis ve zürriyetini Allah Teâlâ hiçbir konuda yardımcı, destek edinmemiştir.”⁶⁰ “Şeytanın yardımcıları vardır. Allah Teâlâ bunlarla varlıkların yaratılmasını istişare etmemiş, müşriklerin yaratılmasına şahit de tutmamıştır. Bu şekilde hiçbir değerleri, yetkileri olmayan varlıkları müşrikler nasıl veli ediniyorlar? Bunların dünyada bir faydası olmadığı gibi ahirette de faydaları, yardımları olmayacaktır.”⁶¹ “Bu âyetlerden önce müşriklerin kibirleri, evlat ve mallarıyla övünmeleri, fakirleri dışlamaları, onlarla birlikte oturmamaları, Hz. Peygamber’den de onları yanından kovmasını istemelerine dair âyetler geçmişti.⁶² Burada da şeytanın kibri anlatılmaktadır. Müşriklerin ona itaatleri, yardımcı, ilah edinmeleri eleştirilerek ‘Düşmanınızı nasıl veli, ilah ediniyorsunuz’ denildi. İnsanları haktan uzaklaştıran şeytan ve avanesinin Allah’ın yardımcıları olmasının, ahirette de müşriklere yardım etmesinin mümkün olmadığı anlatılmaktadır.”⁶³

“Meleklerin tersine cinler, insanlar gibi irade sahibi oldukları için itaat etme ve etmeme seçeneklerine sahiptirler. Yani onlara da inanma veya inanmama, itaat etme veya isyan etme özgürlük ve yetkisi verilmiştir. Bu, iblis’in cinlerden biri olduğu ve bu nedenle de isyan yolunu seçtiği söylenerek açıklanmıştır. Bu âyet iblisin bir melek olduğu, hatta meleklerin başkanı olduğu yönündeki görüşleri ortada kaldırmaktadır. 51. âyette kâfirlere kendileri de yaratılan varlıklardan olan, yerlerin ve göklerin yaratılışında hiçbir katkıları olmayan şeytanların itaat ve ibadete layık olmadıkları, sadece Allah’ın ibadete layık olduğu anlatılmak istenmiştir.”⁶⁴

Âyetlerin bağlamından muhatapların Mekkeli müşrikler oldukları anlaşılmaktadır. Müşrikler şeytanı, cinleri ilahlaştırıyorlardı. Bu âyetlerde de şeytan ve cinlerin ilah olmadıkları, tam tersine Allah’a isyan eden varlıklar olduğu, ne dünyada ne de ahirette müşriklere yardım edemeyecekleri anlatılmaktadır. Bu sûre bağlamında Hz. Âdem-İblis kıssası şirk inancının, Allah’tan başka varlıkları ilahlaştırmanın yanlışlığı, tutarsızlığı beyan edilmiştir.

B. Medenî Surelerde Hz. Âdem-İblis Kıssası

1. Bakara Sûresi 30-39. Âyetler

Bakara Sûresinde Yahudilere, münafıklara ve kâfirlere yönelik pek çok eleştiri, uyarı yapıldıktan sonra 30-39. âyetlerde Hz. Âdem-İblis kıssası anlatılmaktadır. Burada Hz. Âdem’in halife kılınması, meleklerin itirazı/sorusu, Hz. Âdem’e isimlerin öğretilmesi, İblis’in secde etmemesi, Hz. Âdem ve Havvâ’yı kandırması gibi hususlar anlatılmaktadır. Kıssa sonrasındaki âyetlerde de İsrailoğulları eleştirilmektedirler.

⁶⁰ Mukâtil, *Tefsîr*, I, 292.

⁶¹ Kurtûbî, *el-Câmi’u li Ahkâmi’l-Kur’an*, XIII, 300-306; Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadîs*, V, 75. Mevdâni, *Meâricu’t-Tefekkür*, XIII, 776.

⁶² Kehf, 18/28-48.

⁶³ Ebu Hayyan, *el-Bahru’l-Muhîr*, VI, 128-130; el-Maturîdî, *Te’vîlâtu Ehli’s-Sünne*, III, 237-238.

⁶⁴ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’an*, III, 176.

Bakara Sûresinde Mekkî surelerde hiç değinilmeyen Hz. Âdem’in halife kılınması ve buna meleklerin tepkisi öne çıkmaktadır. Kıssadaki konu değişimi bağlam, muhatap ve mesajının da diğer sûrelerden farklı olduğunu düşündürmektedir.

Kıssanın bağlamıyla ilgili Taberî (ö. 310/923)şunları kaydetmektedir: Buraya kadar olan âyetlerde Allah Teâlâ muhataplarını kendilerine ve atalarına bahşettiği yardımları ve nimetleri anlattı. 29. âyet ile sûrenin 6. âyetinden itibaren bahsedilen münafıklar ve velileri Yahudilerin ahbârını günaha saplandıkları, isyan ettikleri için cezalandırmakla tehdit etti. Ataları ma’siyete daldıkları için nasıl verilen nimetler geri alındı ve cezaya çarptırılmışlarsa, Medineli Yahudilere de bir an önce tövbe etmeleri gerektiği yoksa aynı akıbeta uğrayacakları anlatıldı. Bundan sonra da insanlığın atası olan Hz. Âdem’e verilen nimetler, şeytanın ona düşmanlığı, kandırması, Hz. Âdem’in tövbesi, şeytanın kibri, inkârı, lanete uğraması konuları Yahudilerin tövbe etmesi, akıllarını başlarına almaları için anlatıldı. Bu âyetlerin asıl muhatapları bu kıssaları bilen Yahudiler olmakla birlikte bu kıssaları bilmeyen ümmî müşrikler de âyetlerin muhatabıdır. Yahudilerin bildiği, Arapların bilmediği kıssalar Yahudilerden herhangi bir eğitim almayan Hz. Peygamber’e vahiy yoluyla öğretilerek onun gerçekten peygamber, anlattıklarının da vahiy olduğu, İsrailoğullarının tarihlerinin, gizli bilgilerinin de vahyedildiği muhataplara ispatlanmak istenmiştir.⁶⁵ Allah’ın hükümlerini uygulama konusunda yeryüzünde halife olarak yaratılan Hz. Âdem’in kıssası insanoğluna verilen değeri anlatmak için vahyedildi.⁶⁶ “Buraya kadar geçen âyetlerde insandan yaratan, hayatı ve ölümü takdir eden Allah’a itaat etmesi isteniyordu. Bu âyetlerde ise insan, yeryüzünde halifesi olduğu Allah’a itaat etmeye davet ediliyor. Bu nedenle insan, Allah’a itaat etmesi, hidâyetine tabi olması ve sürekli kendisini saptırmak için fırsat kollayan şeytana uymaması konularında uyarılıyor.⁶⁷

İbn Âşûr’a göre Tevrat’ın Tekvin bölümünde geçen Hz. Âdem-İblis kıssası, Araplara karşı ilim sahibi olmakla övünen Yahudilere bu kıssayı Müslümanların da bildiğini, onların da ilim sahibi olduklarını göstermek için anlatılmıştır.⁶⁸

“Âyetlerde şeytanın yüz çevirmesi, kibri ve inkârı anlatılarak Hz. Peygamber’in ve sıfatlarını bilen, geleceğini müjdeleyen ancak hasetlerinden dolayı inkâr eden mütekebbir Yahudiler ve âlimleri kınanmaktadır. İblis kâfirlerden sayılarak aslında insan olmadığı halde inkarcı Yahudilerle aynı cinsten sayıldı. Bundan dolayı kâfirlerle İblis arasında başka yönden bir benzerlik, mücaneset gözetmek lüzümsuzdur.⁶⁹ “Kıssadan da anlaşıldığı gibi ilk günahlar kibir ve hasettir. Şeytan bilerek, inadına Allah’a itaat etmediği için küfre girmiştir.”⁷⁰

⁶⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, I, 226-227.

⁶⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, I, 233-234.

⁶⁷ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’an*, I, 61.

⁶⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, I, 396.

⁶⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, I, 274-275.

⁷⁰ Kurtubî, *el-Câmi’u li Ahkâmi’l-Kur’an*, I, 442- 444.

“Kıssada Hz. Âdem’e halifeliğin verilmesi, insanın meleklerden üstün kılınması, Hz. Âdem’in tövbesi ve şeytanın şahsında temsil edilen kötü, kargaşa çıkartıcı, yıkıcı güçler anlatılmıştır. Bundan sonraki âyetlerde Medine’de Hz. Peygamber ve Müslümanlara sorun çıkaran İsrailoğulları ile hesaplaşma konusuna geçildi. Bu konu işlenirken Yahudiler Yüce Allah ile aralarındaki ahde uymamaları, kendilerine sunulan nimetler, Yahudilerin nankörlükleri ve bunun sonucunda da halifelik görevinden uzaklaştırılmaları ve perişanlığa mahkum edilmeleri hatırlatıldıktan sonra mü’minler gerek onların entrikaları ve gerekse tökezlemeleri konusunda uyarılmışlardır. Görülüyor ki burada Hz. Âdem’in halifelikle gönderilişi kıssası ile İsrailoğulları’nın bu göreve getirilişi kıssası arasında yakın bir ilişki kuruluyor. Gerek olayların akışında ve gerekse anlatım biçiminde sıkı bir uyum bulunmaktadır.⁷¹

Hz. Peygamber’in risaleti öncesinde Yahudiler son peygamberin gelmesini bekliyorlar ve bu peygamberin de kendilerinden olmasını ümit ediyorlardı. Ancak son peygamber Araplardan seçilince Allah’ın elçiliğinin, temsilciliğinin/halifeliğinin kendilerinden alınıp küçümsedikleri Araplara verilmesinden Yahudilerin geneli Hz. Peygamber’ inkâr ederek düşmanlık yaptılar. Kıssanın bu süredeki bölümünde şeytan Yahudileri temsil etmekte ve onlara “Haset, kibir ve gururunuzdan dolayı şeytanın yolundan gidiyorsunuz” denilmektedir.

Hz. Âdem’in halife kılınmasına meleklerin “Fesat çıkaracak, kan dökecek bir varlığı mı halife kılacaksın?” şeklindeki soru, itirazıyla ilgili müfessirler pek çok konuyu tartışmışlardır. Burada bu konulara sadece makalede ele alınan hususlarla ilgili olduğu nispette konulara yer verilecektir.

“Meleklerin halifenin zürriyetine ifsat ve kan akıtmayı izafe ederek “*Seni tesbih ve takdis eden bizi bırakıp da kan dökme ve ifsat etme sıfatları, özellikleri olan birini mi halife yapacaksın*” demeleri bir sorudur. Yoksa herhangi bir inkâr söz konusu değildir. Taaaccüb ettiklerine dair âyetlerin zahirinde herhangi bir işaret bulunmamaktadır.”⁷² Meleklerin konumu evladının tufanda boğulmamasını isteyen Hz. Nuh’un itab edilmesine ve tövbe etmesine⁷³ benzemektedir. Melekler de benzer şekilde “*Rabbimiz sen yüceler yücesisin. Biz senin öğrettiğinden başka hiçbir bilgiye sahip değiliz*” şeklinde istiğfar ederek cevap verdiler. Bu âyetlerle kâhin ve münecimler ile azgınlık ve dalâlette ısrar eden Ehl-i kitab kınanmış, iblîsin akıbetine uğramamaları için uyarılmıştır.⁷⁴

⁷¹ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, I, 91-92.

⁷² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 235-246.

⁷³ Nüh, Rabbine seslenip şöyle dedi: “Rabbim! Şüphesiz oğlum da âlemdendir. Senin va’din elbette gerçektir. Sen de hükmedenlerin en iyi hükmedenisin.” Allah, “Ey Nüh! O, asla senin âlenden değildir. Onun yaptığı, iyi olmayan bir iştir. O hâlde, hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi benden isteme. Ben, sana cahillerden olmamanı öğütlerim” dedi. Nüh, “Rabbim! Şüphesiz ben senden hakkında bilgim olmayan şeyi istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve bana acımazsan, şüphesiz ziyana uğrayanlardan olurum” dedi. Nüh, “Rabbim! Şüphesiz ben senden hakkında bilgim olmayan şeyi istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve bana acımazsan, şüphesiz ziyana uğrayanlardan olurum” dedi. Hüd Süresi, 11/45-47.

⁷⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 256, 258.

Zemahşeri'ye (ö. 538/1144) göre ise melekler kendi yerlerine günah işleyecek insanı halife tayinine taaccüb ederek “Bu makam biz tesbih ve takdis ehli daha layıkız” demişlerdir.⁷⁵ İbn Kesir'e göre ise meleklerin bu soruları Allah'ın hikmetini anlamaya yöneliktir. Bazılarının iddia ettiği gibi itiraz ve haset söz konusu değildir.⁷⁶ “Halifeden maksat ıslah ve ifsadı terk etmektir. Fakat melekler Âdem'deki ifsad yönünü görünce bunu umumileştirdiler. Allah Teâlâ da insanlardan ifsat edenin de etmeyenin de olacağını açıkladı. Onların kalplerini rahatlatmak için “ben en iyi bilirim” buyurdu.”⁷⁷

Kurtubi (ö. 671/1273), “Eğer melekler en üstün varlık oldukları halde Âdem'e secde emrinin hikmeti nedir” denilirse ‘Melekler kendi tesbih ve takdislerini büyük görünce Allah onlara kendisinden başkasına secdeyi emrederek onların ibadetlerine ihtiyacının olmadığını gösterdi’ şeklinde cevap verilir” demektedir. Ayrıca bazı âlimlere göre de melekler Âdem'i ayıplayıp, kınayıp küçük gördükleri, ondaki üstün özellikleri göremedikleri için tazim secdesi emredilmiştir. “Kan dökecek birini mi..” demelerinden dolayı onlara bir ceza, yaptırım olarak secde emredilmiş olması da ihtimal dahilindedir.⁷⁸

İbn Âşûr'a göre “Melekler Âdem'in tanıtılması insan cinsine karşı kalplerindeki su-i zannı izale, bir tür istişare ve gözden kaçırdıkları hikmetleri idrak etmeleri içindir. Melekler Âdem'in halife kılınmasına taaccüb etmişler, halife tayinini isabetli görmemişler, onun olumsuz yönüne bakarak ‘O, dünyayı imar edemez, biz daha iyiyiz’ demişlerdi. Allah Teâlâ'nın “Ben daha iyi bilirim.’ şeklindeki cevabı ‘Ben beşerin salah ve fesat özelliklerini daha iyi bilirim’ anlamındadır.”⁷⁹

Naklettiğimiz yorumlardan müfessirlerin meleklerin sorusunu farklı değerlendirdikleri görülmektedir. Meleklerin masumiyetini öne çıkaran ve bu soruyu bir isyan gibi değerlendiren âlimler genellikle onların normal bir soru sorduklarını, Allah'ın hikmetini anlamaya çalıştıklarını belirtirken, konuyu masumlukla sınırlandırmadan, daha genel çerçevede alanlar ise meleklerin Hz. Âdem ve nesline halifelik verilmesine taaccüb ettikleri, kıskandıkları ve itiraz ettikleri temelinde ele aldıkları görülmektedir. Âyetlerin zahirinden ve tefsirlerdeki rivâyet ve görüşlerin genelinden ikinci yaklaşımın daha isabetli olduğu anlaşılmaktadır. Meleklerin bu tavırlarını isyan gibi değerlendirmedeğimizde konu daha rahat anlaşılacaktır.

Meleklerin tepkileri Medineli Yahudilerin tepkileriyle benzeşmektedir. Onlar da kendilerini üstün gördükleri için “Ümmî Araplardan birinin peygamberliğe layık olmadığını, Allah Teâlâ'nın bu takdirinin çok da isabetli olmadığını iddia etmişlerdi.” Bu âyetlerde anlatıldığı gibi Hz. Âdem'e isimlerin öğretilerek, kendilerinin bilmediği ilmin verilmesiyle Âdem'in üstünlüğünü, Allah'ın halife tayinin hikmete mebni olduğunu anladıklarında da Melekler görüşlerinin hatalı olduğunu anlayarak secde emrini de yerine getirmişlerdi. Hz.

⁷⁵ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, I, 154.155

⁷⁶ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azim*, I, 337. Ayrıca bk. Kurtubi, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'an*, I, 391-489.

⁷⁷ Kurtubi, *el-Câmi'ul i Ahkâmi'l-Kur'an*, I, 409.

⁷⁸ Kurtubi, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'an*, I, 435-436.

⁷⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrir*, I, 400-427.

Peygamber Yahudilere başkasını bilmediği konuları vahiy yoluyla anlattığında da onlar Hz. Peygamber'in risaletinin hak olduğunu anlamalarına karşılık küçük bir azınlık dışında melekler gibi kendilerini toparlamadılar. Hz. Peygamber'e iman etmediler. Şeytan gibi haset, inat ve kibre kapılarak kâfirliği tercih ettiler. Kıssanın bu sûredeki bölümünün Medine'nin ortamı ile tam olarak örtüştüğü görülmektedir. Bu da Kur'an'ın tedericen nüzülünün bilinmesinin, Kur'an'ı anlamda sîretin ve rivâyetlerin önemini göstermektedir.

Kıssayı daha farklı bir açıdan değerlendiren M. Abduh'a (1849-1905) göre Allah Teâlâ ile melekler arasındaki konuşmaların anlatılmasının bir hikmeti de insanların yalanlamaları ve delilsiz inkârları karşısında darlanan Hz. Peygamberin teselli edilmesidir. Allah Teâlâ'nın mukarrab meleklerinin soruları karşısında onları mazur görerek delillerle irşad etmesi gibi Peygamber'e en yakışan tavır da yalanlara sabretmesi, doğruyu öğrenmek isteyenleri irşat etmesi ve en açık delilleri sunmasıdır. Bu izah kıssasının öncesindeki âyetlerle bağlantısını açıklamaktadır. Ayrıca insanın tabiatında bilmediği şeyi inkâr etme davranışı olduğundan dolayı kıssa ile insanların bu tür yanlışlarından tövbe etmeleri için ilim yoluna ikna edilmesi gerektiği açıklanmaktadır.⁸⁰ “Hz. Âdem-İblis kıssası ile Hz. Peygamber'e günah işlemenin insanın tabiatından kaynaklandığı, Hz. Âdem'in de vesveselerin etkisiyle günah işlediği, dolayısıyla inkârcıların sözlerine üzülmemesi ve bu tavırlarından dolayı kendini germemesi gerektiğini anlatılmaktadır.”⁸¹

Taberî'nin ifadesi ile İblis'in kibri ve inkârı ile muhacirlerle birlikte yaşayan Yahudilerin ve ahbârın bilerek inkârları, haset ve azgınlıkları aynıdır. Bunlar Hz. Peygamber'i tüm delillere rağmen inkâr ettikleri için kâfirlerden sayılmıştır. Sûrede Hz. Âdem'in tövbesini Yahudiler dâhil bütün muhataplara örnek gösterilmiştir.⁸²

Âyetlerin bağlamından ve naklettiğimiz bilgilerden kıssanın bu sûredeki asıl muhataplarının Yahudiler olduğu anlaşılmaktadır. Yahudilere Hz. Peygamber'in risaletine meleklerin Hz. Âdem'in halife kılınmasına benzer tepkiler verdikleri, ancak ortaya konan bütün gerçeklere rağmen inatlarından vazgeçmeyerek meleklerin yolundan ayrıldıkları, kibir ve hasetleriyle şeytanın izinden gittikleri her ne kadar kendilerini seçilmiş, üstün millet olarak görseler de aslında dolayısıyla şeytanın yolunda oldukları anlatılmıştır. Meleklerin secdesi ile onları ilahlaştıran müşriklere “ilah kabul ettiğiniz varlıklar Allah'ın Âdem'e/rasulüne secde emrini yerine getirdiler, siz ise gönderilen peygamber'i inkâr edip şirk koşarak ilahlaştırdığınız meleklerin yolundan ayrılıyor, düşman kabul ettiğiniz şeytanın yoluna tabi oluyorsunuz” mesajı da verilmiştir.

Sonuç

Müfessirler âyetler arası ilişki ve uyumu münâsebâtu'l-Kur'an başlığı altında mushaf tertibi temelinde açıklamaktadırlar. Bu tertibe göre âyetler ve sûreler arası tenasüp

⁸⁰ Muhammed Abduh-Reşid Rıza. *Tefsîru'l-Menâr*, (Mısır: Dâru'l-Menâr, 1366/1947),I, 255-257. Ahmed Mustafa el-Merağî, *Tefsîru'l-Merâğî*, (Mısır: Mektebetu ve Matbaatu Mustafa el-Bâbi el Halebi ve evlâduhu, 1365/1946), I, 76.

⁸¹ Merağî, *Tefsîru'l-Merâğî*, I, 69, 86.

⁸² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 265-266; 283.

bulunmakta ve bu konudaki açıklamalar büyük öneme sahip olmakla birlikte âyetler nüzül sürecinde sîretle birlikte değerlendirildiğinde Kur'an'ın asıl tenâsübünün mushaf tertibinde değil vahyedildiği ortam ve şartlarla ilgili olduğu, mesajlarının doğrudan muhatapların hayatlarıyla birebir örtüştüğü, karşılık bulduğu anlaşılmaktadır. Birbiriyle alakasız gibi duran veya bazen “Bu konu Kur'an'da niçin anlatıyor” şeklinde farklı sorulara da sebep olan konuların Hz. Peygamber ve Müslümanların hayatlarıyla ne kadar bağlantılı ve hayati öneme sahip olduğu fark edildiğinde Kur'an'ın ne kadar hikmetli, doğru zamanda en uygun üslupta konuları anlattığı, gündeme getirdiği anlaşılmaktadır. Yaşadığımız şartlar, zihni hazır bulunmuşluk ve tartışmalar üzerinden anlamakta zorlandığımız, kapalılıklar bulunduğunu düşündüğümüz âyetler bu yöntemle daha anlaşılır hale gelmektedir. Bu yönüyle birçok âyette zikredilen ve doğrudan muhataplarca tartışma, inkâr, eleştiri konusu yapılmayan “kitâbun mübîn”⁸³ tanımlamasının da ilk muhataplar için ne kadar yerinde olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmada kaynak olarak istifade ettiğimiz Taberî, Elmalılı, İbn Âşûr, Mevdûdî ve Derveze gibi müfessirlerin Hz. Âdem kıssasını diğer müfessirlere nispetle nüzul sürecini göz önüne alarak değerlendirdikleri için yorumlarının Kur'an'ın bütünlüğüne, konu gelişimine, nüzul-sîret ilişkisine/bütünlüğüne daha mutabık olduğu görülmektedir. Aslında nüzul-sîret bütünlüğünde ne anlattığı ve hangi muhataplara ne mesajlar verdiği çok açık olan âyetler tefsir tarihindeki tartışmalarla karışık hale gelebilmekte, hatta bazen ilk anlamın ne olduğu bile hiç düşünülmemektedir.

Hz. Âdem-İblis kıssasını Hz. Peygamber ve sahabenin tecrübeleri eşliğinde okuduğumuzda Mekki sûrelerde müşriklerin isyanı, inkârı, kibirleri ve hasetleri ile şeytanın karakteri ve tavrının özdeşleştirildiği görülmektedir. Aynı şekilde A'raf sûresindeki âyetler örneğinde olduğu gibi Allah'a inandıklarını söyleyen müşriklere şeytanın yolundan gittikleri, onun velisi oldukları açıklanarak hakikat karşındaki yerleri açıklanmıştır. Bu açıklama ile önemli olanın kendi kendilerini tanımlarının değil Allah Teâlâ'nın nazarındaki tanımlarının ne olduğu, asıl bunun önemli olduğu beyan edilmiştir. Bu açıklamalarla Mekkelilerin sapkınlıkla suçladıkları Hz. Peygamber ve mü'minlerin Allah'ın dostları olarak hak üzere oldukları da açıklanmıştır. Müşriklerce ilahlaştırılan meleklerin Hz. Âdem'e secdelerinin anlatılması bütün varlıkların Allah'ın kulu oldukları, O'ndan izinsiz bir şey yapmalarının mümkün olmadığını dolayısıyla Mekkelilerin melek ve ilah tasavvurlarının yanlış olduğu açıklanmıştır. Kıssa ile ilgili âyetlerde şeytan ve cinlerin herhangi bir ilahlıklarının, müşriklere yardımlarının söz konusu olmadığı da anlatılmıştır. Ayrıca Hz. Âdem gibi kendine vahiy, bilgi verilen ve Allah'ın halifesi, temsilcisi olan Hz. Peygamber'in meleklerden ve şeytandan üstün olduğu, ona iman ve itaat edilmesi gerektiği de beyan edilmiştir. Kıssa ile şeytanın ve ona tabi olanların batıl yolda oldukları anlatıldığı kadar şirkin hâkim olduğu Mekke'de şirk düşüncesinin temelleri sarsılırken adım adım kelime-i tevhidin inşası da gerçekleştirilmiştir.

⁸³ Yûsuf, 12/1; Hicr, 15/1; Şuarâ, 26/2.

Tâhâ Sûresi 115-123. âyetlerde diğer mesajlarla birlikte Hz. Peygamber'e İslam'ı yaşama ve tebliğ konusunda sebat ve azim sahibi olması gerektiği, Hz. Âdem gibi sebatsızlık göstererek şeytana, nefesine uymaması gerektiği anlatılmıştır.

Bakara Sûresinde ise özellikle İslam'a düşmanlık yapan Yahudi liderler ve din adamları haset, kibir, inkâr ve inatta şeytana benzetilmiştir. İsrailoğullarına Hz. Peygamber'e risâlet görevinin verilmesiyle artık Yahudilerin değil Hz. Peygamber ve sahabenin ilahi emaneti yüklenen Allah'ın halifeleri ve seçkin kulları oldukları anlatılmıştır. Bütün bu açıklamalar âyetlerin anlaşılmasında bir tek bakış açısının ve tefsir metodunun yeterli olmadığını da göstermektedir. Kur'an'ın anlam zenginliği ve boyutlarının ancak farklı usullerle yapılacak bütüncül okuma tarzıyla ortaya konulabildiği anlaşılmaktadır.

Mekke ve Medine'de kendilerini hakikat üzere gören müşrik ve Yahudilere yollarının ve karakterlerinin şeytanın yolu olduğunu açıklamak bir yönüyle ortamın gerilmesi ve muhaliflere gereken dersin verilmesi anlamına geldiği gibi diğer taraftan sahabeye seçilmiş, özel ve sevilen taraf olduklarının beyanı olduğu için moral motivasyon olmaktadır. Âyetlerde şeytanın Allah'ın ihlaslı kullarına zarar veremeyeceğinin beyanı Müslümanlara ilahî koruma ve destek altındaki has kullar olduklarını, zor şartlara rağmen ümitsizliğe ve yılgınlığa düşmemeleri gerektiğini de öğretmekteydi. Bu âyetlerin Mekke ve Medine gibi zor şartlar da muhaliflere tebliğ edilmesi ise Hz. Peygamber ve sahabenin görevlerinin ağırlığını da göstermektedir.

Hz. Âdem-şeytan kıssasında anlatılanlar Hz. Peygamber'den çok önce yaşanan olaylardır. Ancak kıssadan nakledilen konuşmalar ve olaylar Mekke ve Medine'de yaşananlarla İslam muhalifleriyle yapılan mücadeleyle tam olarak örtüşmektedir. Bu örtüşme genel itibarıyla aslında her bir insanın ve büyük ölçekte Müslüman toplumun farklı zaman ve ortamlarda şeytanla ve hakikat karşıtlarıyla imtihan edilme ve onlarla mücadele yaşadığı durumlarını da anlatmaktadır. Bu da Kur'an'ın mesajının sürekliliğini ve kuşatıcılığını da göstermektedir.

Çalışmaya konu olan bu kıssa örneğinde de görüldüğü üzere Kur'an'ı en iyi anlama yolunun nüzûl sürecini dikkate alarak sîret eşliğinde okuma ve yorumlama olduğu anlaşılmaktadır. Bu usûl ile soru ve soruna dönüşen birçok konu da en kısa yoldan çözümlenmiş olmaktadır.

Kaynaklar

Abduh Muhammed - Rıza Reşid. *Tefsîru'l-Menâr*. Mısır: Dâru'l-Menâr, 1366/1947.

Aldemir, Halil. "Vahiy Öncesi Kur'an Kıssalarının Bilinebilirliği" *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 11 (1), 165-218.

- Ay, Mahmut. “Kur’an Kıssalarını Hz. Muhammed’in (sav) Kıssası Paralelinde Okumak”, Kur’an Nüzülünün Medine Dönemi Sempozyumu, X. Tefsir Akademisyenleri Buluşması Sempozyum Bildirileri, (Kahramanmaraş, 17-19 Mayıs 2013), 126-142.
- Burhan, Çonkor, “Kronolojik Süre Tertibi Çalışmalarına Etkisi Bağlamında İhtilafa Sebep Olan Nüzül Rivâyetleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Mütefekkir*, 5 (9), 47-64.
- Câbirî, M. Âbid. *Medhal ile'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrût, Merkezu dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabî, 2007.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf. *el-Bahru'l-Muhîr*. thk. Âdil Ahmed Abdumansur v.dğr. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-Uyûn*. thk. es-Seyyid b. Abdumansur b. Abdurrahman, I-VI, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye-Müessesetu'l-Kütübi's-Sekafi, ts.
- el-Merağî, Ahmed Mustafa. *Tefsîru'l-Merâğî*. Mısır: Mektebetu ve Matbaatu Mustafa el-Bâbî el Halebî ve evlâduhû, 1365/1946.
- Cerrahoğlu, İsmail. “Abdullah b. Mes'ûd”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.
- Derveze, İzzet *et-Tefsîru'l-Hadîs*. Tunus: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1421/2008,
- Derveze, İzzet. *Qur'anü'l-Mecîd*. trc. Vahdettin İnce. İstanbul: Ekin Yayınları, 1997.
- Doğan, İshak. “Nüzül Ortamı-Süre-Kıssa İlişkisi (Kalem Süresi Örneği), Din ve Bilim – Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi, 2 (1), 115-139.
- Elmalılı M. Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. I-X, İstanbul: Yenda Yayın-Dağıtım, 2000.
- İbn 'Âdil, Ebû Hafs Ömer b. Ali. *el-Lubâb fî 'Ulûmu'l-Kitâb*. thk. Adil Ahmet Abdulmevcûd ve diğerleri. I-XX, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî. *Zâdü'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*. thk. Abdurrezzak el-Mecdî, I-IV, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1431/2010.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil. *Tefsîru'l-Kur'ani'l-'Azîm*. thk. Mustafa es-Seyyid v. dğr. I-XV, Kahire: Müessesetu Kurtuba, 1421/2000.
- İbn Âşûr, Muhammed b. Tâhir. *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*. I-XXX, Tunus: Dâru Sahnünli'n-Neşrve't-Tevzi', 1984.
- Kurtûbî, Abdullah b. Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi'ulî Ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdu'l-Hasen et-Türki. I-XXIV, Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1427/2006.
- Kutup, Seyyid. *Fî Zilâli'l-Kur'an*. çev. Komisyon, I-X, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1989.
- Maturîdî, Ebû Mansûr. *Te'vîlâtu Ehli's-Sünne*. Thk. Mecdî Bâsellüm. I-X, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Mevdüdî, Ebu'l-A'lâ. *Tefhimu'l-Kur'an*. Trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr. 2. Baskı. I-VII, İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- el-Meydânî, Abdurrahman Habenneke. *Meâricu't-Tefekkürî ve Dekâiku't-Tedebburi*. Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 1423/2002.
- Mukâtil, Ebu'l-Hasen b. Süleyman. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. thk. Ahmed Ferid. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.

- Öztürk, Mustafa. *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*. İstanbul: Kuramer Yay. 2016.
- Râzî, Fahrüddîn İbn Ziyâuddîn b. Ömer Muhammed. *Mefâtihu'l-Gayb*. I-XXXII, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981.
- Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman. *el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'an*. thk. Ahmed b. Ali, I-II, Kahire: Daru'l-Hadis, 2006.
- Şâtıbî, Ebu İshak. *el-Muvâfakât*. çev. Mehmed Erdoğan, İstanbul: İz Yayıncılık, 1999.
- Şimşek, M. Sait. *Kur'an'ın Ana Konuları*. İstanbul: Beyan Yay. 2001.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed. *el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*. thk. Adil Ahmet Abdulmevcûd v.d., I-III, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fî Uulumi'l-Kur'an*. thk. Mustafa Abdulkadir Atâ. I-IV, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1428/2007.

READING THE ANECDOTE OF HZ. ÂDEM-İBLİS IN THE CONTEXT OF REVELATION-PERSONALITY

Abstract

Many methods are applied and discussed regarding the understanding and interpretation of the Quran, which introduces itself as a source of guidance and distinction between good and bad. How to understand the anecdotes that comprise a great deal of the Quran are also discussed. Anecdotes are generally tried to be understood by bringing together the parts described in different chapters and constructing a new text

Since the Holy Quran is a wise book, it tells the subjects to the addressees at the most appropriate time with the right style. However, it may be difficult to discover the wisdom of some verses and issues. The Quran is a set of messages that are also guides to the right path. In order to explain this integrity, studies are carried out on the basis of the page arrangement regarding the interrelation between verses and chapters. Mentioned studies make important contributions to the commentary accumulation and as the real interrelation of Quran is with the environment of revelation and its addressees, it is understood that this issue should not be disregarded in the studies of interrelations of Quran.

Hz. Âdem-İblis anecdote is told in the chapters of both Mecca and Medina, being more weighted in Mecca chapters. It is told in different sections of the anecdote that the devil did not prostrate itself before Hz. Âdem because of its pride and stubbornness unlike angels, that it deceived Hz. Âdem and Eve to reveal their genitals, that it cursed them, it obtained permission until doomsday to keep humans away from the right way, it will fight using various methods for attaining this goal, the reactions of angels when Hz. Âdem was made Khalifa and how they came to their senses.

When the sections of the anecdote is not read in the context of revelation-personality, it is thought that the anecdote repeats itself. However, when we understand related verses in their own context and in the frame of their addressees, it is seen that every part has a special meaning in the conditions of revelation. In the chapters of Mecca, it is told that stubbornness, jealousy and pride of polytheists who did not believe in Islam resembled to the attitude of the satan, deniers who adopted satan as protector circumambulated the Kaaba in a naked way by stringing along with it, they established wrong rules in eating and drinking, while the angels they idolized obeyed the rules of Allah they were subject to the satan's way, they were heretics and the genii they idolized would not help them in the last judgment and it is understood that polytheists were invited to repenting. It is explained to the Prophet in the anecdote that he should have perseverance and resolution in the right way and he shouldn't resemble to Hz. Âdem. Methods of narration in these chapters demonstrate that the dynamic language and style of Quran changes according to the addressees.

In the section of the anecdote in the Bakara chapter, appointment of Hz. Âdem as khalifa by Allah, making him learn the names, the objective of the angels and their coming to senses are included. Primary addressees of these verses are the Jewish who were jealous because epistles and divine representation were given to the illiterate Arabs and who did not adopt Islam and became enemies of the prophet and Muslims for this reason. Among these, the addressees are especially the literate who deny that the epistles were true although they knew they were because the prophet told Israelis the historical events nobody else knew because they were written only in Jewish sources, which he learned via revelation. Although it is seen as if knowledge is constantly repeated in the Hz. Âdem-İblis anecdote, it is observed that the addressee and the message to be conveyed change in every context therefore there is no repetition.

As the aim of the study is to determine the importance of reading the anecdotes in the Quran by considering the revelation process and to determine the addresses and the messages of Hz. Âdem-İblis anecdote, classic and modern period discussions on the creation of Hz. Âdem and the paradise he lived in were not included in the article.

Keywords: Commentary, Context, Revelation, Hz. Âdem, İblis